

УДК 37.037

ВИХОВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

К. О. Кушаков

У статті охарактеризовано роль та шляхи взаємодії школи та правоохоронних органів у процесі формування готовності старшокласників до природоохоронної діяльності.

***Ключові слова:** екологія, екологічне виховання, природоохоронна діяльність, старшокласники, взаємодія школи та правоохоронних органів.*

Сучасні тенденції екологічного виховання пов'язуються з розумінням природи не лише як суспільної, але й особистісної цінності та, відповідно, формуванням відповідального ставлення до її об'єктів. Актуальним у цьому зв'язку є виховання еколого-правової відповідальності в учнів старших класів, оскільки цей вік характеризується самовизначенням особистості, формуванням відносно усталеної системи цінностей, яка визначатиме сенс подальшого життя та майбутньої професійної діяльності.

В умовах стрімкого розвитку сучасного суспільства все більш очевидною стає необхідність діяльнісного зв'язку декларативних і процедурних знань учнів про себе й навколишній світ, що здійснюється на основі практичного досвіду повсякденного життя й забезпечує соціальне становлення підростаючого покоління. Найбільш повно такий зв'язок реалізується в різних видах природоохоронної діяльності школярів, обумовлюючи включення молодих людей в екологічні ситуації в якості суб'єктів, що в найбільшій мірі відповідає індивідуальним та соціальним запитам. Водночас рівень еколого-правової відповідальності учнів, зокрема, старшокласників, залишається низьким, що пояснюється наявністю ряду протиріч соціально - економічного й організаційно - педагогічного характеру: між об'єктивними процесами гуманізації та інтеграції сучасної освіти й слабкою розробленістю проблеми формування еколого-правової відповідальності старшокласників; між необхідністю вирішення

комплексу педагогічних завдань з організації природоохоронної діяльності старшокласників і недостатньою дидактичною, змістовою й організаційно - методичною забезпеченістю цього процесу.

Аналіз основних досліджень і публікацій свідчить, що проблеми екологічної освіти і виховання активно вивчались і продовжують досліджуватись вітчизняними й зарубіжними вченими. Серед них можна назвати таких як А. Захлебний, І. Зверев, І. Суравегіна (методологічні положення екологічної освіти і виховання), А. Волкова, Г. Волошина, В. Коваль, С. Лебідь, Н. Пустовіт, А. Сиротенко, В. Шарко. Психолого-педагогічні аспекти проблеми, що розглядається, знайшли відображення в роботах Л. Божович, А. Леонтьєва, С. Смирнова, В. Котирло. Питання правового виховання, правової соціалізації, правової культури знайшли певне відображення в наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених (М. Герасименко, І. Запорожан, В. Кудрявцев, А. Нікітін, М. Фіцула та ін.).

Водночас аналіз літературних джерел та практики еколого-правового виховання школярів показує, що ці проблеми недостатньо вивчені стосовно старшокласників, які вже досягнули значний обсяг знань про природу, до того ж вивчають і основи права, і є всі передумови для формування в них еколого-правової відповідальності на основі засвоєних знань. В цілому дуже рідко враховується важливість еколого-правових знань як компонента екологічної освіти школярів, не приділяється увага взаємодії школи та правоохоронних органів для розв'язання даного питання, не використовується повною мірою потенціал позашкільної роботи з учнями старших класів відносно формування в них навичок природоохоронної діяльності.

Завдання дослідження – з'ясування ролі та шляхів взаємодії школи та правоохоронних органів у вихованні еколого-правової відповідальності старшокласників.

В умовах постійного погіршення стану довкілля питання охорони природи повинні знаходитись на першому плані при проведенні екологічного виховання старшокласників. При цьому навчальний процес є дуже напруженим, що обумовлено оновленням змісту освіти та її загальним реформуванням. У той же час наявність величезної кількості експериментальних навчальних програм, підручників, методичних посібників з екологічної освіти не приносить відчутних

результатів. До цього часу реальною є проблема низького рівня відповідального ставлення до природи як у дорослого населення, так і в школярів.

Екологічна освіта учнів здійснюється не лише в процесі вивчення відповідного матеріалу на уроках, вона продовжується і в позаурочний час у різноманітних формах позакласної роботи. Поза сумнівом, позакласна робота тісно пов'язана з додатковою освітою, коли йдеться про створення умов для вивчення проблем екології. У той же час переважно біолого-географічні розробки для уроків і позакласних заходів не дозволяють забезпечити цілісного сприйняття учнями екологічних проблем, їхніх причин та наслідків

У сучасних умовах, коли здійснюється визначення та закріплення на законодавчому рівні принципу гуманізму, відбувається переорієнтація освіти на розвиток особистості, утверджується пріоритет загальнолюдських цінностей, особливого значення набуває проблема правового виховання молоді, формування її правової культури. Саме правова освіта покликана забезпечити правову соціалізацію особи через систему правових знань і розвиток правового мислення, формування ставлення молоді до правових норм як внутрішньої цінності. Процес формування правової культури учнів передбачає свідоме сприйняття та засвоєння ними правових знань як особистісних цінностей і втілення їх у правову поведінку.

Проте, різного роду деформації у суспільстві, що породжують бездуховність та свавілля, особливо у молодіжному середовищі, є небезпечними для держави. Саме тому формування у підростаючого покоління правової культури є надійним і ефективним засобом боротьби проти цих негативних явищ. Оволодіння молоддю необхідним обсягом правових знань у нерозривному зв'язку з системою моральних цінностей, естетичних смаків, етичних правил поведінки є запорукою виховання особистості, яка дотримується норм права і знає свої обов'язки.

Необхідно критично переглянути досвід минулих років і вже на якісно новому рівні активізувати роботу з правового виховання, не зводячи при цьому його суть тільки до вивчення Конституції, безпредметної просвітницької пропаганди загальних істин, які нікого і ні до чого не зобов'язують. Мета і завдання правового виховання в сучасних умовах повинні набути принципово іншого характеру, навіть

саме формулювання правовиховного процесу як виду державної діяльності підлягає переоцінці. Особливу увагу в реформуванні системи правового виховання слід приділяти молодіжній політиці, оскільки молодь – це та суспільна сила, яка може здійснити різні починання.

Проголошення Конституцією України життя і здоров'я людини як найвищої соціальної цінності, права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля, обов'язку держави щодо забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України створює першооснову для формування в Україні належного екологічного правопорядку та зумовлює необхідність пошуку нових і вдосконалення існуючих засобів та інструментів для його здійснення.

Досягнення належного екологічного порядку – надзвичайно важливе завдання для українського суспільства, зважаючи на нинішню складну екологічну ситуацію в Україні. На подолання екологічної кризи в країні, забезпечення екологічних прав громадян та створення відповідних засад сталого розвитку держави спрямовані Основні напрями державної політики України в сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджені відповідним законом. Одним з найважливіших засобів реалізації державної політики в цій сфері є створення дієвої та ефективної нормативно-правової бази, спроможної забезпечити функціонування екологічного правопорядку. Екологічний правопорядок не може існувати без налагодженої системи юридичної відповідальності. Для створення надійних засад охорони довкілля необхідне існування всіх видів юридичної відповідальності, та особливо важливе місце в цій сфері посідає адміністративна відповідальність, головним призначенням якої є попередження та недопущення заподіяння значної шкоди навколишньому природному середовищу та здоров'ю людини.

Часто залишається осторонь низка важливих питань, пов'язаних із розумінням ролі і значення державних інститутів, органів правопорядку у підтриманні екологічної рівноваги. Політичні перетворення, що відбуваються в країні, зміни в її внутрішньополітичному житті, трансформація типу політичної культури не можуть не позначатися на етичних та правових орієнтаціях молоді, в тому числі стосовно еколого-правової відповідальності. У

мінливих умовах сьогодення важливо зрозуміти специфіку й особливості етичних, правових та екологічних орієнтацій молодих людей, оскільки вони є важливими для процесу виховання свідомого громадянина. Від того, як спрямувати етичні, правові й екологічні орієнтації молодої людини, залежить, чи стане вона в майбутньому морально стійкою, здатною до виконання свого природоохоронного обов'язку, провідником до досягнення стабільності у взаємодії суспільства й природи.

Знання норм моралі та права, виховання екоцентричної екологічної свідомості повинні йти з дитинства, з виховання в сім'ї, школі, оскільки це необхідна складова нової особистості XIX століття. Недаремно ще в стародавньому Римі, в період республіки і демократії елементарна юридична освіта, як і виховання, були частиною загальної освіти. Тоді весь устрій життя вимагав знайомства всіх і кожного з елементарними положеннями моралі й права: весь народ брав участь в соціально-політичному житті, залучався до обговорення й вирішення державних питань. У сучасній Україні ситуація інша. Не можна сказати, що народ абсолютно необізнаний у правовій сфері, але доводиться констатувати, що загальний рівень правової та екологічної культури людей залишає бажати кращого.

Незважаючи на визнану актуальність, очевидну необхідність вдосконалення такої культури і певний позитивний досвід в цьому напрямі, можна стверджувати, що на сьогоднішній день не запропоновано цілісної концепції еколого-правового виховання молоді, яка відповідала б сучасним вимогам. Практика організації еколого-правового виховання молоді, зокрема старшокласників, з позицій нових підходів перебуває сьогодні в стадії становлення.

Завдання школи полягає в тому, щоб допомогти старшокласникові, а надалі повноцінному громадянину, досягти такого рівня еколого-правової вихованості, який не просто дозволить йому брати участь у правовідносинах без ексцесів, але й надасть можливість проявляти себе вільною особистістю, що володіє системою сформованих етичних, правових та екологічних поглядів.

Молодь може брати участь у роботі громадських екологічних організацій, позашкільних тематичних гуртків, проведенні масових

природоохоронних акцій, конкурсів, конференцій, фестивалів та виставок, організації екологічних таборів.

Проблема еколого-правового виховання вивчалася й вивчається різними ученими: педагогами, психологами, соціологами, філософами, юристами. Для нашого дослідження мали велике значення роботи С. Алексеєва, М. Алемаськіна, В. Алькіменко, В. Бабаєва, В. Баранова, Л. Божович, Н. Болдирева, Ю. Гербеєва, Г. Давидова, І. Кона, В. Крутецького, Г. Кузнецова, В. Нерсеянц, А. Нікітіна, В. Обухова, В. Петровського, В. Тарасюк, М. Шилова.

Сьогоднішні старшокласники поставлені в подвійно екстремальні умови: зміни в соціально-економічному устрої нашого життя привели до кризи цілісної свідомості. Сьогодні їм доводиться самим вирішувати, що є цінністю, нормою, а що – ні. Допомогти дітям знайти правильну стратегію життєвого шляху й досягти певного успіху в житті можуть і повинні дорослі. У першу чергу в цій ролі мають виступити школа й сім'я, тобто ті соціальні інститути, до яких безпосередньо належить дитина. Але юнаки включені й в інші соціальні інститути, тому успішність і результативність процесу виховання старшокласників залежатимуть від їхньої взаємодії. Зростає роль взаємодії школи й правоохоронних органів у реалізації ними такої функції, як виховання, в тому числі екологічне, підростаючого покоління.

У зв'язку зі зростанням негативних явищ в молодіжному середовищі (дитячої злочинності, наркоманії, алкоголізму, токсикоманії, проституції) зростає і роль органів правопорядку в забезпеченні виховного впливу на молодь й запобіганні існуючим сьогодні явищам.

Ситуація, що склалася, вимагає істотної уваги до пошуку ефективних методів, що забезпечать взаємодію школи й правоохоронних органів в процесі формування готовності старшокласників до природоохоронної діяльності.

Необхідно відзначити, що, незважаючи на явну значущість такої взаємодії, в практиці домінує розрізненість дій школи й правоохоронних органів в процесі еколого-правового виховання старшокласників.

Ми вважаємо за доцільне поєднувати екологічне та правове виховання школярів, орієнтуючись у цій діяльності на взаємодію

школи та правоохоронних органів. Учителі, вихователі мусять знати, які обов'язки покладаються на правоохоронців стосовно виховної роботи з дітьми. Так, наказом МВС України № 637 від 28.11.2008 затверджена Інструкція з організації роботи органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячої злочинності, у якій зазначено, що серед основних завдань міліції – проведення комплексних та спеціальних заходів, спрямованих на попередження правопорушень та злочинів, вчинених дітьми. Підрозділи кримінальної міліції у справах дітей (КМСД) мають брати участь у правовому вихованні дітей, дільничні інспектори міліції – у заходах з профілактиці негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищі. Також дільничні інспектори спільно з КМСД мають проводити зустрічі, лекції з учнями, бесіди з ними та їхніми батьками в навчальних закладах. Крім того, в еколого-правовому вихованні учнів необхідно враховувати Інструкцію щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, затверджену наказом 07.09.2009 №3131/386 Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, МВС (zareestrovano Мінюст 30.09.09 №917/16933).

Проводячи виховну роботу, ми маємо орієнтуватись на поняття профілактики правопорушень, яке знаходимо у статті 3 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995: під профілактикою правопорушень серед неповнолітніх слід розуміти діяльність органів і служб у справах неповнолітніх, спеціальних установ для неповнолітніх, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню неповнолітніми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих неповнолітніх на території України, в її окремому регіоні, в сім'ї, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання.

До питання виховання еколого-правової відповідальності старшокласників треба підходити зважено. На першому етапі ми ознайомили учнів із основами природоохоронного законодавства, особливу увагу приділили відповідальності за його порушення. Ця робота проводиться у вигляді лекцій – виступів працівників міліції та екологічної інспекції. Під час виступів дітям роздаються наочні

матеріали у виді таблиць, в яких вказується вид порушення та відповідальність, що за нього передбачається Кодексом України про адміністративні правопорушення (КпАП) і Кримінальним кодексом України (КК).

Крім того, нами з'ясовано, що обізнаність старшокласників стосовно наявності контролюючих органів, які виявляють правопорушення в екологічній сфері та вживають заходів щодо їхнього усунення й покарання винних, є дуже низькою: більшість опитаних нами школярів не володіють такими знаннями. З метою усунення цієї інформаційної прогалини старшокласникам пропонувалось ознайомитись із інформаційним буклетом, що вміщує матеріали про контролюючі органи в сфері охорони довкілля та їхні повноваження.

Перевірку отриманих знань було проведено у виді тематичного опитування: які з порушень екологічного законодавства діти спостерігали особисто, знають із засобів масової інформації та які з контролюючих органів мають вживати заходів до їхнього усунення.

Повторне опитування учнів про контролюючі органи в сфері охорони довкілля засвідчило ефективність проведеної роботи.

На другому етапі необхідно було навчити школярів бачити навколо себе порушення природоохоронного законодавства: звертати увагу на засмічення земель, річок та озер, безпідставне зрубвання дерев, викиди в атмосферу забруднюючих речовин.

Спонукаючи підлітків до спостереження за довкіллям можна, стимулюючи їх різними засобами. Одним із застосованих нами було проведення конкурсу шкільних стінних газет з еколого-правової тематики.

Перші два етапи є підготовчими.

Третій етап – основний. Це безпосередньо діяльність з охорони природи. Після того як діти навчилися бачити навколо себе проблеми, необхідно спрямувати їхню діяльність на поновлення довкілля. Для цього створені постійно діючі колективи школярів на базі школи. Очолює їх обраний з них лідер. За кожним загonom закріплюється представник міліції або екологічної інспекції та вчитель біології. До завдань загону входить:

- очищення засмічених земель та лісів;
- очищення вод та прибережних смуг водоймищ, місць загального відпочинку;

- поновлення годівниць для тварин у лісах;
- будівництво та встановлення шпаківень.

До цієї роботи доцільно долучати також правопорушників виявлених на другому етапі роботи. Діти при цьому побачать не тільки користь від проведеної ними роботи але й факт невідворотності покарання за правопорушення.

Екологічна криза вимагає інтенсивного екологічного виховання підростаючого покоління, включення його у продуктивну природоохоронну діяльність. Готувати учнів до цієї діяльності потрібно поступово, залучаючи не тільки ресурси шкільного виховання, але й правоохоронні органи. Це значно збагатить знання та досвід учнів як в галузі природоохоронної діяльності, так і в сфері уникнення порушень природоохоронного законодавства.

Література

1. Алексеев С.С. Восхождение к праву: Поиски и решения / С.С. Алексеев. // 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Норма, 2002. — 608 с.
2. Досвід систематизації екологічного законодавства Швеції // Правова держава // Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. — Вип. 11. — К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2000. — С. 468 — 476.
3. Курняк Л.Д. Екологічна культура: поняття і реальність / Л.Д. Курняк // Вища освіта України. — 2006. — №3. — С. 32-37.
4. Половинко Г. Шляхи підвищення ефективності екологічного виховання школярів / Г. Половинко // Краєзнавство. Географія. Туризм. — 2004. — № 16. — С. 4-5.
5. Пустовіт Г.П. Філософсько-культурологічний аспект у екологічній освіті / Г.П. Пустовіт // Шлях освіти. — 2002. — № 3. — С. 7-11.

ВОСПИТАНИЕ ЭКОЛОГО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

К. А. Кушаков

В статтє охарактеризовань роль и пути взаимодействия школы и правоохранительных органов в процессе формирования готовности старшеклассников к природоохранной деятельности.

Ключевые слова: экология, экологическое воспитание, природоохранная деятельность, старшеклассники, взаимодействие школы и правоохранительных органов.

EDUCATION OF ECOLOGICAL AND LEGAL RESPONSIBILITY OF SENIOR PUPILS**K. O. Kushakov**

This article describes the role and ways of cooperation of school and law enforcement authorities in the process of forming of readiness of senior pupils to nature protection activity.

Key words: *ecology, ecological education, environmental activities, cooperation of school and law enforcement authorities.*

Кушаков К. О. – Краснолиманський міжрайонний прокурор

Kushakov K. O. – Inter-district Prosecutor of Krasny Lyman

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук професор Г.П. Шевченко

Reviewer – Member-correspondent of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor G. P. Shevchenko

УДК 373.3.015.31:57.081.1

ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПРАКТИЦІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**І. Кушакова**

У статті розглянуто методику діагностики сформованості ціннісного ставлення до природи в учнів 3–4 класів та її застосування в практиці початкової школи.

Ключові слова: *екологічне виховання, ціннісне ставлення до природи, молодші школярі, позакласна робота.*

Загострення екологічних проблем у всьому світі викликало необхідність звертання суспільства до питань взаємодії людини з природою. Уже сьогодні ми стоїмо на межі екологічної катастрофи і причина її – у стані самої нашої культури, у нашій системі цінностей.